

वाङ्मयिकः, पुं, (दृष्टार्थं त्रयं दृष्टिः तां प्रयच्छतीति।
“प्रयच्छति गृहम्।” ४।१।३०। इति ठक्।
“दृष्टेर्दृष्टुर्भावो वक्तव्यः।” इति वार्तिकोक्तेः
दृष्टुर्भावः।) दृष्टिजीवी। जम्बुसूक्तं। वाङ्म-
योर इति सुदखोर इति च भावा। तत्प-
र्यायः। कुचीदकः २ दृष्टाजीवः ३ वाङ्मयः ४।
इत्यमरः। कुचीदः ५ कुचीदकः ६। इति
शब्दरत्नावली। तस्य लक्षणं यथा,—
“समर्पे धान्यमादाय महाधेयं यः प्रयच्छति।
स वै वाङ्मयिको नाम हव्यकथनविष्कृतः।”
इति स्मृतिः।

तस्य दृष्टिग्रहणनियमो यथा, मनुः।
“अश्रीतिभागं यज्ञीयात् मासाद्वाङ्मयिकः
श्रतात्।

द्विकं श्रतं वा यज्ञीयात् सतां धर्मेमशुकरम्।
द्विकं श्रतं यज्ञानो न भवत्यर्थकिलिषी।
श्रतकार्वापयेऽश्रीतिभागं विंशतिकाः पन्नाः।”
द्विकं पुराणद्वयम्। एवंविधं नियममतिक्रम्य
अनापदि स्वयमन्यद्वारा वा साक्षाद्व्येन यो
यवहरति तस्यैव प्रायश्चित्तम्। अपादि तु
स्वयं करिष्ये नियमातिक्रमे च न दोषः। इति
प्रायश्चित्तविवेकः। इत्याहिकतत्त्वम्।

वाङ्मयं, स्त्री, (वाङ्मयिभावः। वाङ्मयि + ञञ्।)
धान्यवर्धनम्। इति त्रिकाण्शेषः। (यथा,
मनौ। ११।६२।

“कन्याया दूषणश्चैव वाङ्मयं व्रतजोपनम्।
तद्भागारामदारायामपत्यस्य च विक्रयः।”)

वाङ्मयं स्त्री, (वाङ्मयः समुद्रस्येदमिति। वाङ्मि +
उञ्।) दीर्घलवणम्। इति राजनिर्घण्टः।

वाङ्म, स्त्री, स्त्री, (वाङ्मयं इदमिति। वाङ्मि + “चर्मणो
उञ्।” ५।१।१५। इति ञञ्।) चर्मरज्जुः।

इत्यमरटीकायां रायसुजटः।

वाङ्मयिषः, पुं, (वाङ्मयि नाशिकास्थिति। “अञ्-
नाशिकायाः संज्ञायां नचं चासूलात्।” ५।
४।११८। इति अच् नवादेशश्च। “पूर्व-
पदात् संज्ञायामगः।” ८।४।३। इति
ञत्वम्।) पशुविशेषः। यथा,—

“त्रिष्वेवं लिङ्गियजोर्वां चेतं दृढमजापतिम्।
वाङ्मयिषः प्रोच्यतेऽथौ हव्ये कथ्ये च संतुलितः।”
यचिर्विशेषः। यथा,—

“नीलप्रीवो रक्तशीर्षः लण्यपादः धितच्छदः।
वाङ्मयिषः स्नातु पचोशीरो मम विष्णोरति-
प्रियः।”

तेषां वस्त्रिदानफलम्। यथा,—
“रोहितस्य तु मत्स्यस्य मांसेऽन्वाङ्मयिषस्य च।
हस्तिमात्रेति वर्षाणां श्रतानि जीवि मत्प्रिया।
महिषाश्वाश्च खड्गगानां रुधिरैः श्रतवाग्नि-
कीम्।

हस्तिमात्रेति परमां श्राद्धं रुधिरैस्तथा।”
इति कालिकापुराणे ६६ अध्यायः। ॥३॥

तस्मादिनं पिष्टहस्तिर्यया,—
“वाङ्मयिषामिधं लौहं कालशार्कं तथा मधु।

दौहिषामिधमन्यच्च यद्वत्तं तत् कुलोद्भवेः।
अनन्तां तां प्रयच्छन्ति हस्तिं गौरीसुतस्तथा।
पिष्टृणां नाम सन्देशो गयायाहं च पुस्तक।”

इति मार्कण्डेयपुराणे आहकल्याध्यायः।
“त्रिविधं लिङ्गियजोर्वां चेतं दृढमजापतिम्।
वाङ्मयिषसन्तु तं प्राङ्मयिषिकाः आहकर्मणि।
रक्तपादो रक्तशिरा रक्तचक्षुर्विहङ्गमः।
लण्यवर्धनं च तथा पचो वाङ्मयिषो मतः।”
लौहं रक्तच्छागः।

“रौहिचं खड्गमिथाहुरपत्यं दुहितुल्लिङ्गाः।
कपिलाया इतश्चैव दौहिचमिति चोच्यते।”
गौरीसुतः दशवर्षाणः। इति तट्टीका।

वाङ्मयि(ण)नचः, पुं, वाङ्मयि नाशिकास्थित्य। नासाया
नवादेशः।) गच्छकः। गच्छार इति भावा।

यथा,—
“वाङ्मयिगच्छकचरो गयोत्साहश्च गच्छकः।”
इति त्रिकाण्शेषः।

वाम्भटः, पुं, (वारि जले भट इव।) कुम्भीरः।
इति त्रिकाण्शेषः।

वाम्भेयं, स्त्री, (वम्भेयां सन्तः। वम्भेय + “भिचा-
दिभ्योऽञ्।” ४।२।२८। इति ञञ्।) वम्भेयसन्तः।
इत्यमरटीकायां वारसुन्दरी।

वाम्भिकं, स्त्री, (वम्भिकां सन्तः। वम्भेय + ञञ्।)
वम्भेयसन्तः। इत्यमरटीकायां स्वामी।

वाम्भिक, [च] पुं, (वाः वारि सुचतीति। सुच् +
क्तिप्।) मेघः। इति शब्दरत्नावली। (यथा,
भागवते। १०।२४।८।

“तं तात। वयमन्ये च वाम्भिकां प्रतिमौचरम्।
द्रव्येकमेतस्य विद्वेयं नो क्रतुभिर्नराः।”)

वाम्भिकं, स्त्री, (वारिभि उद्भव उत्पत्तिर्वेद्य।)
पद्मम्। इति धनञ्जयः। जलजे, त्रि।

वाम्भे, त्रि, (वारि + ञञ्।) वारिचमन्त्रि। वारि-
शब्दात् ञञ्प्रत्ययेन निष्पन्नम्। (तद् चमन्त्रौ
+ “कहलौप्येत्।” ३।१।२२४। इति यण्।
वरजीये, त्रि। यथा, कण्वेदे। ३।२१।२।

“खड्गमेतु देवव्रीते अष्टं नो धेहि वाम्भेम्।”
निवारजीवः। यथा, महाभारते। ५।१८८।६।

“लौभारे परिनिष्मिन्ना मुष्कार्ये इतनिचया।
भीष्मे प्रतिचकीर्षामि नास्मि वार्येति वै पुनः।”)

वाराशः, पुं, (वारां राशिर्येव।) समुद्रः। इति
पुराणम्। (वारासनशब्दात् प्रागर्थं स्थात्।)

वार्भटः, पुं, (वाभिर्वच्यते वेष्टते इति। षट् +
घर्णर्थे कः।) बहिन्नम्। इति त्रिकाण्शेषः।

वार्भेया, स्त्री, नीलोमयिका। इति शब्दरत्ना-
वली।

वार्भेयं, स्त्री, (वर्भेयेदम्। वर्भे + ञञ्। स्त्री कन्।)
सुदुर्लभतत्त्वपृथिवीदृशभागान्तर्गतभागविशेषः।
यथा,—

“दृष्ट्वा विभजन् चैवमकरोतु पृथिवीमिमाम्।
इत्याकुर्वन्तु दद्यादो मध्यदेशमवाप्तवान्।
कोटये वार्भेयं चैव रणदृष्टिर्भूत ह।”
इति बह्विपुराणे सागरोपाख्यानध्यायः।

वार्भेयावर्षी, स्त्री, (दृष्टभाष्योरपत्यं स्त्री। दृष्ट-
भाष्य + ञञ्।) दृष्टभाष्यकन्या। श्रीराधा।
यथा,—

“यथा परात्परः लण्यक्षयेयं वार्भेयावर्षी।”
इति पाद्मोत्तरखण्डे ६७ अध्यायः।

वार्भिकं, स्त्री, (वर्भेयसु जातमिति। वर्भे + “वर्भाभ्य-
हृक्।” ४।३।१८। इति ठक्।) चाय-
माणा। इति मेदिनी। के, १५६।

वार्भिकः, त्रि, (वर्भे भवः। वर्भे + “काजात् ठञ्।”
४।३।११। इति ठञ्।) वर्भेभवः। वाल-
रिक्तः। इति मेदिनी। के, १५६। (यथा,
भागवते। ११।११।३७।

“यान्नावलविधानश्च सर्ववार्भिकपत्न्यसु।”
यथाच।

“शरत्कावे महापूजा क्रियते या च वार्भिकी।
तस्यां भूमेतस्माद्वात्स्यं पठितव्यं समाहितैः।”
इति मार्कण्डेयपुराणम्।

वर्भकाजीवश्च। (यथा, अध्यात्मरामायणे।
४।४।११।

“तत्र वार्भिकदिनानि राघवो
लीलया मनिगुहासु सचरन्।
पकम्बलफलभोगतोषितो
लण्ययेन सहितोऽप्यसु सुखम्।”)

वार्भिकी, स्त्री, (वर्भेयसु भवा। वर्भे + “वर्भाभ्य-
हृक्।” ४।३।१८। इति ठक्। स्त्री।) चाय-
माणा। इति राजनिर्घण्टः।

वार्भिका, स्त्री, (वार्भिता शिवा। “श्राकपार्थि-
वादिनामुपसंख्यानं उत्तरपदकोपच।” २।१।
६०। इत्यस्य वार्भिकोक्ता श्राकपार्थिवादिवत्
समासः। एयोदरादिवात् श्रश्च षः।) करका।
इति शब्दचन्द्रिका।

वार्भिकः, त्रि, वर्भेयशैलः। दृष्टघातोर्भूकप्रत्ययेन
निष्पन्नो वार्भिकः। ततः स्त्रीर्षे ञप्रत्ययः।

वा(वार्भेयं), स्त्री, (दृष्टत्वाः फलमिति। “श्रच्चादि-
भ्योऽञ्।” ४।३।१६४। इति ञञ्। विधान-
सामर्थ्यात्तस्य फले न लुक्।) दृष्टतौफलम्। इत्य-
मरः।

वा(वार्भेयः), पुं, (दृष्टद्वयस्यापत्यं पुमान्। दृष्टद्व-
य + ञञ्।) जरासन्धः। इति शब्दरत्नावली।
(यथा, देवीभागवते। ४।१६।१६।

“कंसः कुजोऽथ यवनेऽनुसुतश्च केशी-
वार्भेयश्चैव वकचकीरशस्त्रमुखाः।”
दृष्टद्वयस्येदमिति ञञ्।) दृष्टद्वयराजसन्ध-
न्यनि, त्रि।

वा(वार्भेयः), पुं, (दृष्टद्वयस्यापत्यं पुमान्। दृष्टद्व-
य + ञञ्।) जरासन्धः। इति त्रिकाण्शेषः।

वा(वार्भेयः), पुं, स्त्री, पारिहर्ष्यः। अक्षुरीयके,
त्रि। इति मेदिनी। के, १५३। अस्यायांस्त-
राभिः पवर्गोऽयवकारादौ द्रष्टव्यानि। (गन्धयुक्त-
द्रव्यविशेषः, पुं, यथा, दृष्टत्वं हितायाम्। ७७।५।

“लक्ष्मणुरेवमलिका स्यात्कारयसतगरवाजकेस्तुल्यैः।
केशरपञ्चविभिर्भैरवपतिर्योग्यं शिरःस्नानम्।”)